

Топорецька З. М.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗУВАННЯ ПОДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЗАЙНЯТТЯ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ

У статті досліджено питання доказування події кримінального правопорушення у кримінальних провадженнях про зайняття гральним бізнесом з позицій єдності криміналістики та кримінального процесу. Встановлено, що елементами події кримінального правопорушення у цих категоріях проваджень є спосіб та форма вчинення зайняття гральним бізнесом, а також час та місце його вчинення. Автором також визначено коло питань, на які повинен відповісти слідчий в ході розслідування і які дозволять встановити подію кримінального правопорушення. У статті також надано основні рекомендації щодо діяльності слідчого для вирішення усіх поставлених питань та встановлення події кримінального правопорушення.

Ключові слова: гральний бізнес, досудове розслідування, криміналістичне забезпечення, подія кримінального правопорушення.

В статье исследованы вопросы доказывания события уголовного правонарушения по уголовным производствам о занятии игорным бизнесом с позиций единства криминалистики и уголовного процесса. Установлено, что элементами события уголовного преступления в этих категориях производств являются способ и форма совершения занятия игорным бизнесом, а также время и место его совершения. Автором также определен круг вопросов, на которые должен ответить следователь в ходе расследования и которые позволят установить событие уголовного правонарушения. В статье также представлены основные рекомендации по деятельности следователя для разрешения всех поставленных вопросов и установления события уголовного преступления.

Ключевые слова: игорный бизнес, досудебное расследование, криминалистическое обеспечение, событие уголовного правонарушения.

У результаті вчинення будь-якого злочину виникають зміни в навколишньому середовищі. Такі зміни в криміналістиці прийнято називати слідами злочину. Процес

розслідування злочину спрямований на встановлення об'єктивної істини, отримання достовірної інформації про реальну дійсність, яка мала місце при вчиненні злочину.

Розслідування є пізнавальною діяльністю слідчого, яка спрямована на пошук, фіксацію, збирання, вилучення, перевірку та оцінку фактичних даних (інформації) про обставини вчинення кримінального правопорушення. Така інформація міститься у слідах злочину. Таким чином діяльність слідчого спрямована на пошук цих слідів процесуальними методами і засобами. Вона реалізується із застосуванням системи криміналістичних методів, засобів та прийомів криміналістичної техніки, тактики та методики. Пізнавальна діяльність слідчого, спрямована на встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення здійснюється у формі доказування.

Вивчення проблем доказів та доказування у кримінальному процесі завжди було центральною темою у науці кримінального процесу. До цього часу немає єдності позицій вчених у розумінні сутності доказування, співвідношення пізнання та доказування, встановлення змісту доказування, моменту визнання певного об'єкту доказом, значення криміналістики у процесі доказування тощо. У світлі прийняття нового Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України у 2012 році кримінальний процес зазнав концептуальних змін щодо процесу розслідування – початку кримінального провадження, порядку проведення окремих слідчих (розшукових) дій (в тому числі ввів новий інститут негласних слідчих (розшукових) дій), повноважень слідчого тощо. Ці зміни стали рушійною силою для нового витка наукових досліджень проблем доказування у кримінальному процесі.

Проблемам доказування у кримінальному процесі та його криміналістичному забезпеченню присвячені роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-процесуалістів та криміналістів, зокрема: В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, А. В. Іценка, І. П. Красюка, С. В. Курильова, А. М. Ларіна, М. М. Михеєнка, В. Т. Нора, М. А. Погорецького, С. М. Стахівсько-

го, Ф. Н. Фаткуліна, В. Ю. Шепітька, М. Є. Шумила та інших. Їх наукові розробки є потужним фундаментом для дослідження обраної проблеми.

Зайняття гральним бізнесом є новим видом злочину для України, поява якого у 2009 році обумовлена заборонаю в державі грального бізнесу та участі в азартних іграх. Цей злочин тісно пов'язаний з функціонуванням організованої злочинності, використанням найновіших технологій, техніки та наукових досягнень, а тому характеризується вкрай високою латентністю. Його виявлення, розслідування та розкриття завжди було складним для правоохоронних органів. Відповідно процес доказування обставин вчинення цього кримінального правопорушення також викликає труднощі. Подія кримінального правопорушення є основним елементом предмету доказування у кримінальному провадженні, встановлення якої при розслідуванні зайняття гральним бізнесом вимагає глибоких знань та досвіду слідчого.

Метою цієї статті є визначення можливостей криміналістичного забезпечення доказування події кримінального правопорушення у кримінальних провадженнях про зайняття гральним бізнесом.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України подія кримінального правопорушення є однією з обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Ч. 2 ст. 91 КПК України визначається, що доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. У науковій літературі це законодавче положення піддається критиці, проте єдності думок щодо визначення поняття структури та змісту доказування досі немає.

Обов'язок доказування за чинним КПК України покладено на слідчого, прокурора, потерпілого (в окремих випадках), а також співробітника оперативного підрозділу, який при виконанні доручень слідчого користується його

повноваженнями. Так, зокрема, ч. 2 ст. 93 КПК України передбачено способи збирання доказів, одним з яких є проведення слідчих (розшукових) дій.

При цьому А. Р. Белкін зауважує, що говорячи про збирання доказів, має сенс поставити й запитання, яким саме чином зібрана доказова інформація набуває статусу доказу [1, с. 277]. Тут слід погодитися з слушною позицією М. А. Погорецького, який стверджує, що до початку кримінально-процесуальної діяльності докази не виникають, а при вчиненні злочину утворюються сліди, інформація тощо про кримінальне правопорушення. Тому збирають, перевіряють, оцінюють не докази, а інформацію, сліди, предмети, факти матеріального світу, які можуть трансформуватися в докази, а можливо, і не досягнуть такого статусу [2, с. 507].

Водночас, як правильно звернув увагу В. Д. Берназ, для того, щоб збирати те, що потім може бути доказами, спочатку необхідно все ж виявити, розшукати, наприклад, осіб, що можуть дати показання, а тільки потім проводити з ними слідчі (розшукові) та інші дії з метою збирання фактичних даних. Тому сформульована в КПК України структура доказування не враховує таку суттєву сторону слідчої діяльності, як роботу з виявлення слідів, предметів зі слідами злочину, інформації про злочин [3, с. 175–176].

Криміналістичне забезпечення доказування обставин кримінального правопорушення в цілому і події злочину зокрема полягає у розробці найбільш ефективних прийомів, засобів, методів, форм пошуку і виявлення (вилучення), перевірки та оцінки фактичних даних і їх джерел. В подальшому такі фактичні дані та їх джерела при їх процесуальному оформленні й закріпленні, перевірці та оцінці можуть бути визнані доказами у кримінальному провадженні.

Криміналістика зосереджує увагу на вивченні та визначенні закономірностей виникнення, виявлення та фіксації слідів злочину, інформації, що має зна-

чення для кримінального провадження. Фактично криміналістика виконує забезпечувальну функцію кримінального процесу. Реалізація кримінальних процесуальних норм щодо регламентації проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих та збирання, перевірку та оцінку фактичних даних, забезпечується використанням у процесі розслідування знань, методів, засобів, рекомендацій криміналістики (криміналістичної техніки, тактики, методики).

Криміналістичне забезпечення процесу доказування можемо визначити як використання суб'єктами, які проводять досудове розслідування, системи криміналістичних знань, рекомендацій і засобів криміналістики з метою встановлення істини та швидкого розслідування і розкриття злочину.

Виходячи зі змісту п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України вважаємо, що при вчиненні зайняття гральним бізнесом подію кримінального правопорушення складають такі обставини: спосіб та форма вчинення зайняття гральним бізнесом, а також час та місце його вчинення.

Доказування обставин вчинення злочину, на думку, В. Д. Берназа, структурно включає в себе такі елементи: аналіз первинної інформації; внесення даних до ЄРДР; висунення версій та визначення напрямків розслідування і відповідних комплексів процесуальних дій; виявлення, фіксація, збирання, вилучення, перевірка, оцінка та закріплення фактичних даних та формулювання висновку про обставини, що мають значення для кримінального провадження [3, с. 178].

Для встановлення події зайняття гральним бізнесом необхідно під час розслідування відповісти на певні питання, зокрема:

1. Хто, коли й за яких обставин повідомив про зайняття гральним бізнесом і що саме було повідомлено?

Від того, хто і яким чином повідомив про вчинення цього злочину, чи можливо він був виявлений правоохоронними

органами самостійно, залежить кількість первинної інформації, яка згодом може мати доказове значення для встановлення події кримінального правопорушення.

Зокрема, якщо про факт вчинення цього виду злочину часто повідомляють в засобах масової інформації (надалі – ЗМІ), до такого повідомлення зазвичай додаються матеріали фото чи відео фіксації вчинення цього злочину. Тому, при виявленні слідчим факту зайняття гральним бізнесом зі ЗМІ і відповідно виявлення факту запису процесу вчинення цього злочину на аудіо чи відео носій, необхідно звернутися з клопотанням про надання тимчасового доступу до цих джерел інформації і їх дослідження, з чого і почати досудове розслідування. Дослідження змісту фото чи відеозапису, сприятиме встановленню події кримінального правопорушення (часу, місця, способу його вчинення) та в подальшому – розшуку злочинців.

Якщо ж інформація отримана від працівників грального закладу, слідчому насамперед слід провести допити з метою з'ясування так званої «внутрішньої» інформації про особливості організації азартних ігор, давність створення грального закладу, розклад роботи закладу, наявність мережі закладів і відповідно особу організатора, наявність співучасників тощо.

У разі надходження повідомлення про вчинення зайняття гральним бізнесом від інших сторонніх осіб необхідно також провести їх допит, проте основну увагу слід приділити встановленню джерела отриманої ними інформації.

2. У якій формі було вчинено зайняття гральним бізнесом: організація азартних ігор, проведення азартних ігор чи надання можливості доступу до азартних ігор?

Відповідно до Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» [4] гральний бізнес визначається як діяльність, пов'язана з організацією, проведенням та наданням можливості доступу до азартних ігор у казино,

на гральних автоматах, комп'ютерних симуляторах, у букмекерських конторах, в інтерактивних закладах, в електронному (віртуальному) казино незалежно від місця розташування сервера. Фактично зайняття гральним бізнесом може вчинятися у будь-якій з визначених Законом форм, кожна з яких є самостійним закінченим злочином. При цьому кожна з цих форм може реалізовуватися злочинцями різними способами.

Для встановлення форми вчинення злочину як елемента (обставини) події кримінального правопорушення слідчому слід, перш за все, провести огляд місця події. Огляд місця події є невідкладною слідчою (розшуковою) дією, яка дозволяє слідчому отримати первинну інформацію про подію злочину. Проте зазвичай сукупність слідів злочину на місці події не дозволяє слідчому одразу визначити форму вчинення злочину. Тому, плануючи діяльність з розслідування факту зайняття гральним бізнесом, слідчому необхідно висунути всі можливі версії, що не суперечать вже зібраній інформації, не обмежуючись якою-небудь однією.

Перевірити всі висунені версії допоможуть насамперед сліди, які залишилися на місці вчинення злочину, а також показання свідків, підозрюваних, заявників тощо (працівників грального закладу, гравців, осіб, які працюють чи проживають поряд). Тому у плані розслідування слідчий повинен також передбачити проведення допитів зазначених суб'єктів.

Водночас через різноманітність технічного обладнання, комп'ютерних та програмних технологій, кий можуть використовувати злочинці для вчинення злочину, слідчому досить складно самостійно встановити фірму і спосіб вчинення цього злочину. Тому необхідним є призначення спеціальних судових експертиз (насамперед експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів чи товарознавчої експертизи грального обладнання).

3. Які основні способи дій злочинців?

Час, місце і спосіб вчинення кримінального правопорушення тісно пов'язані й у визначеній мірі обумовлюють один одного. Традиційно спосіб вчинення злочину встановлюється у єдності його трьох елементів: сукупності дій по підготовці, вчиненню та приховуванню злочину.

Визначені вище форми вчинення зайняття гральним бізнесом можуть вчинятися різними способами. Зокрема, організація азартних ігор може полягати у створенні Інтернет-сайту для надання доступу до азартних ігор, створенні власне грального закладу (казино, залу гральних автоматів) тощо.

При розробці моделі організації грального бізнесу злочинцями обирається оптимальний, на їх погляд, варіант поведінки, щоб максимально замаскувати таку діяльність під законну підприємницьку діяльність з найменшими затратами та ризиком. Крім того, в ряді випадків здійснюється пошук партнерів за кордоном або дії з розміщення ігрового серверу за кордоном, практикується також створення компаній в офшорних зонах, які виступають власниками ігрового серверу. Вибір моделі у всіх випадках провадиться організатором, виходячи з його потенційних можливостей, спрямованих на забезпечення одержання прибутку. Після цього проводяться технічні заходи, спрямовані на забезпечення можливості практичної реалізації розробленого плану – пошук приміщення, комп'ютерного обладнання, доступу до мережі Інтернет чи засобу телекомунікаційного зв'язку, пошук обслуговуючого персоналу тощо [5, с. 25]. Всі ці дії і являють собою першу форму вчинення зайняття гральним бізнесом – організація азартних ігор.

Проведення азартних ігор зазвичай вчиняється способами, які одночасно дозволяють приховати вчинення цього злочину (замаскувати злочинну діяльність під законну господарську), зокрема: створення Інтернет-клубів, спортивних клубів, розважальних закладів, прове-

дення рекламних заходів, вікторин, змагань тощо. Надання можливості доступу до азартних ігор також може відбуватися різноманітними способами: від створення власного Інтернет-сайту чи надання доступу до ігрового сайту за кордоном, до створення локальної комп'ютерної мережі з можливістю доступу до електронних азартних ігор, які розміщуються на сервері в цьому ж приміщенні.

Тому слідчий повинен мати достатньо знань та досвіду у розслідуванні цього виду злочину, щоб висунути всі можливі версії щодо способів вчинення злочину та перевірити кожну з них проведенням слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Від того, на скільки повно буде досліджений спосіб вчинення цього злочину, багато в чому залежить ефективність розшуку злочинців, а також успішність дослідження інших обставин вчиненого кримінального правопорушення, визначення, чи має місце функціонування мережі гральних закладів, яка кількість осіб має доступ до азартних ігор.

За способом дій злочинців (кожного з них окремо чи всієї групи в цілому) можна встановити, хто саме вчинив кримінальне правопорушення, чи мала місце діяльність організованої злочинної групи. Виходячи зі способу, можна у визначеній мірі прогнозувати подальшу поведінку злочинця, висувати обґрунтовані версії про реальні мотиви вчинення зайняття гральним бізнесом.

Інформацію про спосіб вчинення злочину слідчий може отримати перш за все від працівників грального закладу, які можуть мати процесуальний статус свідка чи підозрюваного залежно від того, чи приймали вони безпосередню участь у вчиненні злочину. Велику інформативність для встановлення цієї обставини має також обшук грального закладу, в ході якого може бути вилучена досить велика кількість предметів (грального обладнання, носіїв інформації з програмним забезпеченням) та документів, в яких зафіксований процес

здійснення злочинцями «господарської діяльності».

4. Чи не намагалися винуваті особи приховати, хоча б тимчасово, підготовку до вчинення зайняття гральним бізнесом, а також власне вчинення зайняття гральним бізнесом?

У залежності від того, наскільки ретельно буде досліджена ця обставина, залежить встановлення інших обставин кримінального правопорушення, перевірка версій про те, хто саме брав участь у вчиненні злочину, яка кількість осіб брала участь у вчиненні злочину, чи має місце діяльність організованої злочинної групи чи злочинної організації, а також встановлення цілей і мотивів тих чи інших дій.

5. Які знаряддя були використані для вчинення зайняття гральним бізнесом: гральне обладнання, спеціальне програмне забезпечення, комп'ютерні технології, мережа Інтернет, а також чи мажувалося це обладнання під законне?

Від встановлення вказаних обставин залежить і ступінь суспільної небезпеки зайняття гральним бізнесом, доступність азартних ігор, суспільно-небезпечний вплив для населення.

Зокрема, вчинення зайняття гральним бізнесом шляхом створення грального закладу з класичним гральним обладнанням дає доступ до азартних ігор значно меншій кількості населення, ніж створення спеціального сайту в мережі Інтернет, де надається доступ до азартних ігор невизначеній кількості осіб, включаючи неповнолітніх та лудоманів.

6. Хто був гравцем в азартні ігри?

Важливо встановити якісні й кількісні характеристики гравців: необхідно не просто з'ясувати кількість гравців в цьому гральному закладі, але і те, чи був дозволений доступ неповнолітнім до азартних ігор, чи багато залежних від азартних ігор гравців грало в азартні ігри.

7. Що було місцем вчинення зайняття гральним бізнесом?

Місце вчинення зайняття гральним бізнесом нерозривно пов'язане зі спосо-

бом його вчинення, в тому числі з бажанням приховати вчинення злочину. Зокрема, досить часто злочинці приховують гральний заклад під виглядом законного закладу (Інтернет-клубу, спортивного клубу).

Якщо ж цей злочин вчиняється з використанням мережі Інтернет, виявити місце події буває вкрай складно, або і неможливо, оскільки у цьому випадку практикується створення ігрового серверу за кордоном і реєстрація доменного імені на компанію, яка зареєстрована в офшорних зонах.

8. Які часові межі вчинення зайняття гральним бізнесом: коли було організовано гральний бізнес і яка тривалість проведення азартних ігор у ньому?

Можливий визначений розрив у часі між створенням грального закладу і проведенням азартних ігор у ньому. Це часто обумовлене бажанням якомога краще приховати вчинення злочину і певний час здійснювати зовні законну господарську діяльність. Часто такий розрив пов'язаний з відшуканням осіб, які можуть стати формальними організаторами грального бізнесу (особами, на яких оформлено гральний заклад і вся господарська документація). Слідчий повинен вирішити, на скільки точно можуть і повинні бути встановлені часові межі вчинення зайняття гральним бізнесом.

Подія кримінального правопорушення є одним з центральних елементів обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. У кримінальному провадженні про зайняття гральним бізнесом до події кримінального правопорушення, яка повинна бути встановлена слідчим при розслідуванні, належить ряд обставин, зокрема: спосіб та форма вчинення зайняття гральним бізнесом, а також час та місце його вчинення.

Для встановлення цих обставин слідчий повинен в ході розслідування знайти відповіді на такі питання: 1. Хто, коли й за яких обставин повідомив про зайняття гральним бізнесом і що саме було по-

відомлено? 2. У якій формі було вчинено зайняття гральним бізнесом: організація азартних ігор, проведення азартних ігор чи надання можливості доступу до азартних ігор? 3. Які основні способи дій злочинців? 4. Чи не намагалися винувати особи приховати, хоча б тимчасово, підготовку до вчинення зайняття гральним бізнесом, а також власне вчинення зайняття гральним бізнесом? 5. Які знаряддя були використані для вчинення зайняття гральним бізнесом: гральне обладнання, спеціальне програмне забезпечення, комп'ютерні технології, мережа Інтернет, а також чи маскувалося це об-

ладнання під законне? 6. Хто був гравцем в азартні ігри? 7. Що було місцем вчинення зайняття гральним бізнесом? 8. Які часові межі вчинення зайняття гральним бізнесом: коли було організовано гральний бізнес і яка тривалість проведення азартних ігор у ньому?

У будь-якому випадку в залежності від слідчої ситуації, що складається на тому чи іншому етапі розслідування, слідчий повинен висунути всі можливі версії і спланувати розслідування таким чином, щоб усі вони були перевірені, а слідчий отримав відповіді на всі поставлені питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белкин А. Р. УПК РФ: нужны ли перемены: монография / А. Р. Белкин. – М.: Норма: НИЦ ИНФРА, 2013. – 416 с.
2. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія / М. А. Погорецький. – Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. – 574 с.
3. Берназ В. Доказування обставин вчинення кримінального правопорушення за чинним КПК України / В. Берназ // Право України. – 2013. – № 11. – С. 173–178.
4. Про заборону грального бізнесу в Україні: Закон України від 15.05.2009 року № 1334-VI // Голос України. – 2009. – № 116. – С. 7.
5. Топорецька З. М. Особливості розслідування зайняття гральним бізнесом: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / З. М. Топорецька. – Київ, 2012. – 225 с.

Toporetska Z. Criminalistics providing of proving the criminal offense event a in criminal proceedings of illegal gambling.

This article investigates the issue of proving the criminal offenses event in criminal proceedings of illegal gambling in the unity of criminalistics and criminal proceedings. Established that the elements of the criminal offense event in these categories proceedings are a method and form of gambling, and the time and place of its commission. The authors also identified a range of issues which should be answered by the investigator during the investigation and that will allow to establish a criminal offense event. It also provides key recommendations for the investigator to answer all the questions and establish the criminal offense event.

Keywords: *gambling, pre-trial investigations, criminalistics providing, event of criminal offense.*

Стаття надійшла до редакції журналу 12.11.2014 р.